

RECORDANT EL DOCTOR JOSEP ESPRIU I CASTELLÓ (1914-2002)

FERNÁNDEZ i SABATÉ, Alfons

Professor Emèrit de la Universitat de Barcelona.

L'any 1958 fou el penúltim dels estudis de llicenciatura i la curiositat pel futur del nostre exercici professional inquietava a molts companys de la promoció. El col·legi de metges organitzà una conferència del doctor Espriu, encara jove -llicenciat el 1942 i amb retràs degut a la guerra civil- per parlar d'una nova forma d'entendre l'exercici professional a partir d'una organització de tipus mutualista de la qual els mateixos metges en serien els propietaris. Descobrírem un concepte desconegut fins llavors, el de l'economia social, consistent en les activitats econòmiques i empresarials de tipus privat a càrrec d'entitats que treballen per l'interès col·lectiu dels seus socis. Fou el primer contacte amb la nova idea i em va semblar que fora interessant que altres companys de carrera poguessin conèixer-ho.

A la facultat de medicina havíem organitzar un petit grup de debat que es reunia amb certa periodicitat per a discutir temes que consideràvem d'interès formatiu i que sovint es trobaven en els límits del que era tolerable en època de total domini del "règim", com en deien de la dictadura. Alguns notables conferencians ens il·lustraren en aquest "seminari" – era el nom que li donàrem- iniciat en temps del Prof. Fernández Cruz i amb permís seu com discussions sobre antropologia mèdica. Aquest instrument de reunió fou el que ens permeté de convidar el doctor Espriu per a parlar-nos de la seva idea de l'exercici sanitari dintre d'una entitat recolzada pel col·legi de metges de la província de Barcelona, que per tant marcava l'abast territorial dels seus dominis.

El nom d'Espriu m'era ben familiar puix que el poeta n'era el germà i durant el darrers temps del batxillerat l'ensenyament obert que rebérem uns quants afortunats, sota protecció de país republicà, laic i amb bandera tricolor com és la francesa, ens feu possible de conèixer els nostres poetes, que per cert no eren inclosos en el llibre de literatura espanyola limitat a les glòries castellanques. Espriu era coetani i company universitari d'alguns dels professors que teníem i que havien gaudit dels beneficis de la Universitat Autònoma. La professora Amàlia Tineo fou companya seva i els unia una forta amistat i a vegades ens oferia com a obsequi d'un bon comportament l'explicació d'anècdotes del "viatge a Grècia". Es tractava d'un fet "d'abans de la guerra" quasi mitificat i del que molt pocs en parlaven malgrat l'impacte i el record que deixà en els que en gaudiren. Un grup d'universitaris, preferentment de lletres, anaren a Grècia en vaixell i iniciaren una experiència col·lectiva que no s'havia viscut abans en el món universitari; en els primers anys cinquanta delíem per a escoltar-ne els records.

La presència de referències a la mitologia hel·lènica sovinteja en la poesia d'Espriu, també elements de vocabulari i costums del món gitano com l'os Nicolau que fan ballar i no oblidem els personatges locals de la seva infantesa com l'Esperanceta Trinquis. El coneixement de l'obra del germà Salvador per part d'un jove estudiant de medicina fou una bona carta introductora per fer amable i atenta la rebuda que em concedí l'Espriu metge per a proposar de convidar-lo. Per alguns joves que a l'escola havien estat estimulats a tenir avidesa per la lectura de la premsa el pensament de Josep Espriu era en part ja conegut mercès als articles que apareixien a la columna Consejos del Doctor de la revista setmanal Destino i que ell signava amb el pseudònim de Cianófilo. Nogensmenys qui no coneixia el metge personalment no podia associar-lo al pseudònim.

En la seva conferència, que més aviat fou una xerrada amb un grupet a porta tancada, car els temps no donaven per més, ens va presentar un record històric del mutualisme i del cooperativisme, ambdós units per l'objectiu de satisfer per a una comunitat unes necessitats sense explotació econòmica per part de tercers. Ens descobrí els seus orígens el 1844 a la ciutat britànica de Rochdale on 28 teixidors crearen la primera cooperativa moderna, la Rochdale Equitable Pioneers Society, i que inauguraren en un edifici del segle XVIII, avui en dia restaurat com museu. Era una època de fam, la gent passava gana i havia de pagar als comerciants preus excessius per aliments de baixa qualitat, i aquests pioners varen obrir una botiga que proveï productes de qualitat a preus ajustats i amb beneficis que retornaven als clients membres de la cooperativa. Àdhuc aquests clients esdevenien socis amb el pagament d'una quantitat igual per a tothom i els membres augmentaren contínuament fins assolir la xifra de 90.000 al cap de cent anys.

L'ajuda mútua trobà entre el món obrer català, que era molt obert a l'associacionisme, un terreny cultivat i propici per a resoldre necessitats col·lectives amb l'esforç entre tots. Els pioners catalans i de tot l'estat foren barcelonins: els cambres del bar Canaletes, fet que ens colpí i que he recordat sempre com una curiosa anècdota. Feren extensiu a altres cambres llur idea i llurs propòsits i fundaren la l'Associació o Germandat de Cambres de Barcelona a començament del segle XX. La denominació de germandat fou molt freqüent a Catalunya per designar entitats associatives de caràcter mutual. L'assistència mèdica en cas de malaltia era precària i la solució nasqué després d'una conferència del doctor Josep Girona, deixeble del professor Cardenal. Al 1904 la Germandat inaugurà una petita clínica a Sant Gervasi de Cassoles amb capacitat per a nou malalts i atès el bon resultat del mutualisme inicial s'hi afegiren altres associacions obreres disposades a treballar amb el lema "Entre tots ho farem tot". L'assistència mèdica augmentà, calgué canviar a una nova clínica amb 25 llits, que ben aviat tornaren a ésser insuficients, atès l'increment dels socis.

L'experiència arribà a oïdes de les autoritats del regne i tant el rei Alfons XIII com el ministre Dato s'hi interessaren. El 1914 decidiren bastir un nou edifici, l'any següent es col·locà la primera pedra en presència de l'esmentat ministre i el desembre de 1917 s'inaugurà el primer pavelló de la Quinta de Salut l'Aliança. Seguí amb ampliacions i rebé ajut estatal i de prohoms de la societat civil catalana

ja que la Germandat fou reconeguda com un exemple de solidaritat obrera que calia ajudar.

Al 1930 s'havia completat l'edificació del llavors carrer del Pare Claret; la clínica confortable i moderna tenia una capacitat de 270 llits i l'entitat mutualista que començà amb 700 socis al cap de 25 anys assolí la xifra de 85.000 i al 1933 era de 100.000. Que el ministre del treball presidís la inauguració de l'edifici un cop acabat ens demostra la repercussió política que havia aconseguit l'associacionisme obrer de la Germandat l'Aliança. La llavor ha germinat generosament i al cap d'un segle a Catalunya la creació de cooperatives ha superat les 4.000, que representen el 22% de les espanyoles.

En la vida espanyola de la postguerra l'Aliança mantingué la seva presència extensa a bona part del territori català i ho compartia amb entitats que entre nosaltres eren conegudes com Mèdica i organitzades i formades per metges que constituïen un cos facultatiu i els clients pagaven una quantitat dita "iguala". Un cos d'agents de pòlisses es dedicava a cercar clients i els seus honoraris depenien en part de la "cartera de pòlisses" acumulada, com a qualsevol companyia d'assegurances. Ens explicà el doctor Espriu que l' experiència espanyola més recent havia estat l'Igualatori de Bilbao creat el 1955 i aquest descobriment i posterior coneixement intern li havia obert les portes a una nova fórmula d'assistència sanitària. La novetat d'aquesta entitat consistí a exercir en una mutualitat de la qual els metges en serien propietaris a parts iguals i pagats per acte mèdic segons uns honoraris establerts d'acord amb les possibilitats que permetessin els ingressos generats per les pòlisses dels associats. A diferència d'altres companyies d'assegurança en l'Igualatori no hi havia intenció de lucre o de benefici per part de tercer puix que la seva propietat pertanyia al col·lectiu de metges que hi exercien i tots ells n'eren accionistes a parts iguals. La condició exigida era tan sols la possessió del títol de llicenciat i en cas de tractar-se d'especialistes calia ésser- ne reconegut com tal pel col·legi de metges. Era un camí obert a les noves promocions, que difícilment podien trobar un lloc de treball en una companyia d'assegurança mèdica ja que aquestes tenien un llistat de metges tancat en funció de les necessitats de llur cartera d'assegurats. En aquells temps - ens recordava el seu íntim amic Alfons Gregorich- la situació dels metges que treballaven a sou en entitats mercantils dedicades a l'explotació lucrativa de la medicina era precària i que la pràctica de l'assistència mèdica discriminava massa entre rics i pobres. En el sí de la comunitat del col·legi de metges la proposta del doctor Espriu no tingué una acceptació unànime, la lluita per a obtenir-la durà un parell d'anys i acabà tenint l'aprovació dels presidents del moment, el professor Arandes (1953-58), el doctor Trias de Bes (1958-70) i després el professor Tornos (1970-76). El nou Igualatori de Barcelona rebé el nom d'Assistència Sanitària Col·legial i aquesta fou registrada i inscrita l'any 1957. El doctor Espriu ja tenia experiència col·legial puix que fou membre vocal entre 1945 i 1952, i llavors havia restablert la Comissió de Defensa d'Interessos Professionals i més tard participà en la creació de la Comissió Assessora del "Seguro Obligatorio de Enfermedad" (SOE).

El Col·legi de Metges havia convocat noves eleccions per a la Junta i per tal d'intentar lligar el més estretament possible l'ajut col·legial el doctor Espriu tantost presentà la seva candidatura però no fou elegit. Malgrat tot després d'una campanya electoral les seves propostes encara foren més conegudes i polèmiques entre els col·legiats i en sortiren reforçades ja que la nova junta no se li oposà. Al final dels anys cinquanta quan hom constituí l'entitat asseguradora la tasca de la primera junta inicial consistí a saber engrescar el màxim de professionals acreditats per tal de confeccionar el llistat obert de metges i afaïonar per primera vegada un ampli llibret de facultatius que hom podia escollir lliurement. La trobada, conferència o xerrada, com en vulgüeu dir d'un acte informal però realment docent per a aquells joves que l'escoltaren amb avidesa, conclogué amb la definició del cooperativisme que vaig poder retenir per escrit: "Una cooperativa és una associació autònoma de persones voluntàriament unides per resoldre les seves necessitats i aspiracions econòmiques, socials i culturals comunes, mitjançant una empresa democràticament controlada i que pertany a tothom".

Acabada la carrera de medicina vaig trigar a preocupar-me per un lloc de treball i vaig continuar en la càtedra de patologia quirúrgica del professor Piulachs on duia tres anys en formació con alumne intern i on va néixer l'esperança de poder-me dedicar a la docència. La manca de recerca d'un lloc estable per a exercir era deguda a que encara em restava per fer el servei militar normal durant un any i mig puix que jo no era de "milícies universitàries" on s'aconseguia graduació militar. En aquell moment el demà s'apareixia com un llarg futur i encara més llarg es va confirmar quan el sorteig em destinà a l'Àfrica Occidental Espanyola on a Sidi Ifni s'estava en guerra contra les tropes "irregulars" dels rebels marroquins, que volien obtenir la independència d'aquell territori sense comprometre directament al rei Mohamed V. Vaig sortir de l'estació de França el dia de Sant Josep del 1960 amb el sac a l'esquena i el viatge en tren fins Càdis va durar dos dies. Allí fórem convenientment xollats en una caserna on veié uns munts de cabells com mai hauria pogut imaginar. L'anada fins la costa d'Ifni durà tres dies en el vaixell Romeu, petit transport de càrrega que ja havia descobert temps abans, perquè durant anys feia el trajecte de Barcelona fins Palamós i des de la platja de Tossa s'albirava i finalment se'l reconeixia; compartia aquesta feina amb el seu semblant el Romeu i aquests eren els que l'exèrcit noliejava per a fer el transport de la nova lleva i també més tard dels ja llicenciats de la lleva precedent que retornaven a casa.

Cada vegada era un passatge d'uns set mil homes repartits en diversos viatges segons la capacitat de les bodegues on els joves nois de la lleva jeien amuntegats, tost molts ben marejats, uns quants perbocant i algun amb perill de deshidratació; l'administració endovenosa de sèrum fisiològic era el remei a bord i el metge del vaixell em demanà que l'ajudés en aquesta tasca. A Ifni no hi havia port i per a desembarcar baixàvem per les escales de corda i malla sospeses a la borda del vaixell, com havia vist en les pel·lícules de guerra, i saltàvem a dintre de la barcaassa amfíbia just en el moment en que la onada l'elevava al màxim a tocar del vaixell. D'allí fins la platja calia travessar sis trencants d'onades encrestades i la barcaassa seguia avançant per la sorra compactada

amb les seves rodes neumàtiques immenses. Cada quinto era destinat a la seva companyia en casernes diverses, desmuntables i instal·lades a l'inici de la guerra; després seguí el període d'instrucció i el destí final fou en general a les trinxeres de primera línia en condicions de vida força dures vivint en cubículs i galeries excavades sota terra. Jo vaig ésser destinat a la companyia de sanitat que tenia els barracons que feien de caserna vora la platja i prop de l'hospital. Al cap de tres mesos d'instrucció en la planura seca i polsosa que teníem al davant, sense arbres i amb la única vegetació africana de tabaibes i cardons, arribàrem a la "jura de bandera" i llavors a reemplaçar als que es llicenciaven i que esperaven amb delit el retorn amb els seus. Tots estaven cremats anímicament per la duresa de l'experiència i sobretot per la convicció de la interinitat de la vida sense saber si l'endemà un possible atac podia ésser definitiu i punt final dels projectes vitals i no tots ho havien suportat ja que en algun cas el suïcidi o el trasllat a un centre psiquiàtric ho havia interromput. L'estat d'ànim el coneixia bé un company barceloní situat a correus militar on s'adonava de la disminució progressiva de la correspondència global de la tropa cap a la península; res de nou es podia explicar, la veritat anímica no es podia comunicar a familiars per a no angoixar-los més i la coneguda censura militar només deixava lloc als comentaris anecdòtics. La obligació dels comandaments militars era lògicament la de tenir la tropa tothora en màxim estat d'alerta, nit i dia, tant durant el lleure com durant la guàrdia, perquè mai se sabia quines podien ésser les intencions de l'enemic guerriller amagat a l'altra banda de les posicions. Es va donar el cas d'un soldat de guàrdia que es va adormir i que fou responsable de la mort d'un altre soldat en un atac enemic; aquest fet obligà a un consell de guerra que el sentencià a mort afusellat; era barceloní i aquí el cas fou conegut.

El cirurgià de l'hospital colonial de Sidi Ifni, que era civil, feia dos anys que no podia anar de vacances per causa de la guerra i la meva presència allí li podia significar que el descans merescut era prop. Vaig treballar amb ell i quan es refià de la meva formació demanà el permís de vacances que era de quatre mesos, ja que els funcionaris colonials tenien dos mesos de vacances i ell acumulà les de dos anys. Era extremeny i desitjava aconseguir una plaça de la Seguretat Social a la seva terra i per a tenir més temps per a aquestes gestions perllongà amb permís de dos mesos més la seva absència. En total foren sis mesos de pràctica quirúrgica intensa sota la meva pròpia responsabilitat i amb el suport de la direcció de l'hospital i dels comandaments militars.

A finals d'estiu de 1961 em varen llicenciar i vaig fer el mateix camí de l'anada però a l'inrevés. Torní a Barcelona i fui novament acceptat en el servei quirúrgic del professor Piulachs, on en el curs acadèmic següent se'm nomenà professor de classes pràctiques. Teníem una assignació econòmica molt minsa que tan sols permetia pagar-se els esmorzars i en conseqüència calia doncs trobar un treball remunerat que permetés cobrir la subsistència amb independència de l'ajut patern als vint-i-sis anys. Com altres companys amb aspiracions docents a la facultat vaig trobar una feina remunerada però allunyada del camí elegit de la meva especialitat de cirurgia ortopèdica i traumatologia: la medicina d'empresa, després dita del treball, consistent en el control de les condicions laborals i

sanitàries dels treballadors d'entitats amb menys de cent llocs de treball. Les empreses s'agrupaven en un sistema de mancomunitats – un altre exemple d'associacionisme-- i compartien el cos mèdic i els serveis complementaris de les revisions; el treball hi era assumible malgrat els medis de que disposàvem, que eren rudimentaris, i la distància d'algunes fàbriques on setmanalment hi érem presents.

Simultàniament era important començar a exercir l'especialitat triada però hi hagué novetats en les titulacions ja que al 1959 aparegué una llei d'especialitats que era necessària per acreditar els títols i controlar-los. Ordenava un pla d'estudis de tres anys de durada en càtedres o en escoles acreditades pel ministeri abans d'obtenir el títol d'especialista i aquests tres anys se sumaven als set anys de carrera i donaven un total de deu anys d'estudi per a arribar a ésser especialista. L'any de la promulgació fou convuls per aquest motiu i la facultat va entrar en vaga com protesta que se sumava al malestar que creava el nomenament del delegat sindical de la facultat fet directament per les jerarquies del SEU (el sindicat espanyol universitari falangista) en un moment, vint anys després d'acabada la guerra civil, en que la joventut reclamava la lliure elecció del delegat entre els candidats d'estudiants i deslligada del sindicat polític de Falange Espanyola.

Per aclamació en assemblea hom decidí de demanar audiència a la jerarquia del SEU de Madrid per a parlamentar i els tres delegats elegits (Enric Renau, Manel Ribas i jo mateix) foren rebuts per Rodolfo Martín Villa i s'obtingué per primera vegada després de la guerra civil l'elecció democràtica dels delegats per lliure proposta entre els alumnes, que fou el pas previ a la creació d'un sindicat d'estudiants no dependent del Movimiento Nacional. La nova llei d'especialitats restà consolidada i els candidats hagueren de treballar o matricular-se en càtedres o en escoles reconegudes durant els tres anys exigits, passats els quals ja fou possible inscriure's en el col·legi de metges per a exercir com especialista.

Amb el títol a la mà s'inicià un periple per les "mèdiques", com popularment se'n deia de moltes companyies d'assegurança mèdica, però de forma infructuosa i sempre s'arribava a una resposta negativa ja que eren llistes de metges tancades segons les necessitats i només una defunció o una jubilació deixava un lloc de treball lliure. Moltes d'aquestes entitats tenien un origen semblant a partir d'un grup de companys que un cop acabada la carrera decidien constituir una entitat assistencial amb uns metges de capçalera i uns pediatres i després amb els especialistes i cirurgians ajustats a les necessitats del nombre de clients i a l'extensió territorial aconseguida per la "mèdica", algunes de les quals eren comarcals amb solvència, acreditació, arrelament territorial i gaudien d'una fidelitat tradicional entre els afiliats o aconductats, com també se'n deia. L'èxit de cadascuna depenia sovint de l'habilitat dels agents d'assegurança per a captar pòlisses i de l'existència d'una clínica pròpia a la ciutat central de la seva àrea d'influència.

Amb aquest camí tan tancat vaig pensar en l'Igualatori del doctor Espriu, com era comú d'anomenar-lo en els inicis quan hom tendia a donar el nom del creador. El vaig retrobar i el record del nostre encontre en època universitària no se li havia

esborrat: les portes eren obertes a Assistència Sanitària Col·legial per a inscriure's segons la normativa de la cooperativa; així va aparèixer el meu nom entre els especialistes proposats en el llistat de metges i al final de la meua vida professional he superat els cinquanta anys d'exercici a Assistència. La seva confecció havia estat difícil i fou una obra personal d'ell i dels seus col·laboradors fidels dels primers temps arribar a convèncer professionals per a crear un suggestiu llistat que per primera vegada era obert i variat, fruit del sistema d'obertura a tots els col·legiats. Inicialment per tal de convèncer i engrescar metges acreditats hom permeté la fórmula dita de "diferència d'honoraris" consistent a cobrar una diferència al malalt –prèviament assabentat- a més de la tarifa establerta per Assistència a cada acte mèdic. Aquesta fórmula durà uns anys i finalment fou suprimida perquè causava malentesos i perquè els llistats de metges ja eren de prou garantia. Els malalts que necessitaven ingrés en clínica disposaven de centres privats que havien concertat llits amb la nostra entitat i amb utilització d'instal·lacions quirúrgiques i obstètriques. La gran novetat que s'oferia era el llistat obert i variat de professionals repartits per tota la ciutat i pels centres comarcals de la província, i aquesta innovació tindria més tard influència i repercussió en l'organització d'altres entitats d'assegurança mèdica.

La junta d'Assistència necessitava gent jove i el doctor Espriu m'oferí de formar-ne part; vaig acceptar i s'inicià la meua participació a les reunions al local primer situat en l'edifici de La Estrella al passeig de Gràcia a tocar del carrer d'Aragó. L'experiència que en vaig obtenir fou triple: sobretot fou una necessària teràpia ocupacional per a tornar a engrescar-me en una activitat solidària després del desànim i de la apatia que seguia sentint en tornar de la vivència bèl·lica africana; per altra part m'engrescà la metòdica de funcionament d'una entitat cooperativa en forma d'Igualatori, semblant segurament a la d'institucions de caire variat però en aquest cas de forma voluntària, solidària i gratuïta; en tercer lloc el treball il·lusionat dels caps de setmana destinats a viatjar a centres comarcals a la recerca de facilitats per a aconseguir ingrés en clínica als nostres assegurats en ciutats on els que tenien el poder decisor en clíniques no veien amb bons ulls la introducció de la competència en un territori que sempre els havia estat propi..

El recurs al trasllat dels malalts en ambulància a una clínica barcelonina concertada era una solució però sempre semblava més convenient que el malalt fos assistit el més prop de casa possible en els casos de patologia assumible a comarques. Aquells viatges per aquestes contrades eren agradables ja que sempre hi anava un petit grupet de membres de la junta i recordo l'esforç generós de companys, tots de més edat que jo, entusiasmats amb l'obra del doctor Espriu com foren els doctors Mas de Xaxàs, Llobet, Sans Solà, Soler, Morell i Peidró; a vegades ell venia acompanyat per la seva muller Josefina que era molt solidària de la tasca del marit. No oblidó que la comptabilitat dels talons d'actes mèdics enviats mensualment eren revisats manualment i personal pel doctor Mas de Xaxàs amb un esforç silenciós i benedictí que jo admirava: quina lliçó de solidaritat cooperativa!. Al doctor Sans Solà ja el coneixia com reumatòleg col·laborador del doctor Pere Barceló, que dirigia el dispensari de l'especialitat de la clínica mèdica universitària del professor Pedro i Pons i que organitzava cursos

de postgrau als quals també assistíem alguns cirurgians de l'aparell locomotor. Veient-lo em vaig adonar que el recordava de quan jo era adolescent perquè s'estava al portal de casa a la plaça de la Sagrada Família festejant amb la seva xicota que vivia a la mateixa escala. Un dia aquella presència va desaparèixer i fou perquè ja eren promesos i a partir de llavors ja "pujava" a casa seva, com es deia a l'època; s'hi va casar !. El seu record és permanent i lligat al Montepio que porta merescudament el seu nom i del que mensualment ens en beneficiem un cop jubilats.

A la convicció d'aquesta forma d'entendre l'exercici mèdic s'hi sumava en alguns d'ells una visió social de la responsabilitat política hereva del falangisme "joseantoniano". La neboda del doctor Espriu, Isabel Bonet Espriu, en unes notes biogràfiques i familiars comentà que al 1944 fou expulsat de Falange, on militava, per falta greu de disciplina, ell que havia ocupat càrrecs de responsabilitat en el SEU, el sindicat universitari falangista del règim franquista. El seu germà Sebastià Bonet fou company a la Ciutat Universitària Internacional de París on vaig viure entre 1966 i 1967 i ell, que hi va romandre més temps, fou qui m'explicà com al Maig del 68 uns obrers espanyols prengueren possessió del Col·legi d'Espanya instal·lant una metralladora al portal fins que un cop acabades les manifestacions (les "manifs") la policia (les flics) els desallotjà.

Durant el període de participació en la Junta de l'Igualatori mai vaig sentir parlar de política ni expressar idees d'afiliació al poder vigent. Sempre ens movíem en un terreny estrictament mèdic i del seu passat a Falange ni parlar-ne; els que en parlaven eren antics companys de facultat que havien compartit i patit els temps de la victoriosa postguerra franquista a la facultat, , que llavors tenien un ideari allunyat de l'espriuà, i que tornaven a manifestar-lo sobretot en període electoral al col·legi de metges. Per a mi hi havia una frontera insalvable amb els feixistes, els àcrates o llibertaris i els marxistes, la que ens separava de l'ús de la votació democràtica per a decidir en la "res publica", que podem simbolitzar amb la fidelitat a les urnes. Les eleccions col·legials de finals dels anys cinquanta i inicis del seixanta foren tenses políticament perquè al cap de vint anys d'acabada la guerra civil hom reclamava el dret a elegir el president per votació i no per elecció directa feta pels jerarques del "règim" entre personal fidel. El doctor Espriu es va apuntar a aquesta contesa per tal d'accedir al Col·legi per via democràtica, únic camí vàlid per a impulsar el seu programa en un ambient de llibertat corporativa.

El camí obert als metges joves per a poder treballar en una entitat d'assegurança mèdica sense intermediaris ni obstacles per a participar-hi hom desitjava que fos una font de guanys econòmics amb els quals enfrontar-se a les exigències de la pròpia subsistència. Però, ai las!, calia fer-se una clientela i això era un objectiu laboriós i a mitjà termini anant bé. La solució fou sempre aconseguir un lloc de treball fix i remunerat correctament i a partir d'aquí obrir un despatx amb l'esperança de veure-hi plena la sala d'espera.

L'Igualatori amb la seva llista àmplia de metges, especialistes i cirurgians era ben rebut pels candidats a assegurar -s'hi, de tal manera que altres companyies veieren com minvaven llurs pòlisses. Solució: es trobaren empreses a oferir un

servei semblant i obriren els llistat a nous metges que s'afegien al nucli tancat primitiu. No tinc cap dubte que la pressió comercial d'Assistència fou l'esperó que obligà al conjunt de les "mèdiques" a modificar llur cartera de serveis i a entrar en una nova fórmula de lliure elecció de professionals entre els inscrits en el llibret de proveïdors de cada companyia. Hom optà per oferir la participació a metges que ja treballaven en altres entitats i també amb l'igualatori i que així rebien noves fonts de clientela treballant en més d'una societat d'assegurança. Avui en dia els noms de molts professionals apareixen simultàniament en el llistat de cadascuna, que en algunes especialitats els fa semblants. Però no oblidem la diferència: les companyies d'assegurances han de proporcionar forçosament guanys a l'entitat ja que aquesta és la finalitat comercial i mercantil, mentre que a Assistència tots els guanys han de revertir als metges cooperativistes, quasi sempre en forma de millora dels honoraris.

Es evident que aquests són obligatòriament ajustats en funció de la tarifa de les pòlisses, que no poden excedir del que els assegurats acceptarien dintre de les possibilitats econòmiques i de l'oferta del mercat. Inicialment els honoraris de més difícil tolerància per la seva reducció foren els quirúrgics si tenim en compte els preus elevats que es cobraven en l'exercici privat quan alguns operadors demanaven informació fiscal sobre els bens del malalt per a fixar els honoraris de forma equilibrada amb llur poder econòmic. De retop aquest ajustament econòmic feu impossible la pràctica de la dicotomia, que anà desapareixent fins la seva extinció en el món de la medicina lliure en assegurances privades. El que hem comentat són conseqüències de la pressió de l'obra del doctor Espriu que repercutí en el futur de la medicina que ell desitjava social, privada i cooperativa.

El doctor Espriu fou crític amb la medicina poc humanitzada que s'havia de practicar a la Seguretat Social on el metge de capçalera tenia assignats més malalts dels que podia assistir correctament a la consulta i on els professionals treballaven a tant l'hora amb poc de temps per a dedicar a cada malalt. Conseqüent amb ell mateix va renunciar a la seva plaça de treball a la Seguretat Social i acceptà només la mètrica que li permetia de viure els problemes del malalt amb el temps necessari en cada cas; així satisfia la seva convicció humanística de que el malalt posa en mans del seu metge l'esperança del guariment. L'objectiu fonamental de l'acció mèdica era el retorn del malalt a la millor situació de salut possible i simbòlicament es referia a la Vida que anomena Mrs, Life contraposant-la a la sovint companya dels versos de Salvador que ha estat la Mort amb el nom de Mrs. Death.

El metge Josep demostrà el desig d'acostament als socis, tothom potencial sofrent, en inaugurar la trobada mensual de la cooperativa amb ells per tal de veure-los prop i conèixer què en pensaven i intercanviar idees; se li donà el nom de Diàlegs amb el President. Aquesta virtut dialogant de Josep Espriu ha estat recordada pel seu alumne i successor Ignasi Orce en evocar que després de les reunions entre ambdós feien un repàs dit "el semàfor" per a posar en comú el que havia passat durant el dia: "Què li ha semblat això? I allò altre?". L'any 1991 creà en la Fundació Espriu el millor medi de comunicació possible, la revista trimestral de cooperativisme sanitari i la va batejar amb el nom de Compartir, per

a posar de relleu el seu delit d'intercanvi d'idees, de propostes i d'inquietuds en un vaivé recíproc entre ell i els socis. Per a Enric Lluch, dissenyador gràfic de la revista, Espriu era un gran comunicador en l'escenari del "comitè de redacció" entorn d'una taula i sempre escoltava i deixava parlar sense presses per a que cadascun hi digués la seva fos quina fos l'hora ja que a més si bé hom coneixia l'hora de la convocatòria mai se sabia l'hora de plegar. El treball ha donat un bon fruit amb els quasi 100 números publicats. No hi ha cap dubte d'aquest tarannà dialogant.

El triomf de l'ideari del doctor Espriu es pot expressar en xifres i a partir de la primera pòlissa de l'Igualatori inaugurat al 1960 fins l'inici del segle actual s'arribà als 5.000 metges cooperants i als 200.000 associats; la valoració d'Assistència Sanitària entre els metges del Col·legi de Barcelona la fa actualment la preferida sobre les altres companyies de salut. No tothom pot gaudir en vida –encara que sigui al final- de l'èxit de l'obra personal i de la seguretat d'haver encertat el camí iniciat i recorregut amb esforç i fidelitat a sí mateix. La seva lleialtat envers el cooperativisme i l'esforç per tirar-lo endavant el portaren a decidir la plena dedicació a aquesta tasca que l'omplí en totes hores, ell que no havia pogut tenir fills, i al juny de 1971 va tancar el despatx de casa seva per a dedicar-se plenament a les entitats que havia fet néixer. Vivia a la Casa Fuster del passeig de Gràcia amb la muller i també s'hi allotjava el germà poeta, i ambdós lluitaren de valent per a salvar el noble edifici que la propietària Enher havia programat enderrocar per a fer-hi una nova construcció. Ves per on la ciutat els és deutora d'aquesta participació en el salvament de la seva riquesa arquitectònica avui en dia tan valorada.

L'obra del doctor Espriu es va ampliar amb un Igualatori que permetia assistir a malalts de tot l'estat i que rebé el nom d'Assistència Sanitària Interprovincial (Asisa) i això feu possible obtenir pòlisses col·lectives dels cossos armats (Isfas), dels religiosos (Seras), dels funcionaris de l'administració estatal com, per exemple, cos judicial, cos docent o càrrecs municipals dependents del ministeri corresponent. A les darreries del dit "tardofranquisme" una llei permeté als funcionaris estatals de triar el tipus d'assegurança, si el règim general o bé el privat mitjançant una entitat asseguradora de malaltia; el 85% del membres de la "Mutualitat de funcionaris de l'administració civil de l'Estat" (Muface) va triar assistència privada. Més tard desaparegueren les sigles que identificava la procedència dels malalts per tal de preservar llur confidencialitat. El seu èxit es fa palès amb el nombre de pòlisses aconseguides, que supera el milió. L'obra espriuana es va enriquir més amb la cooperativa Lavínia lligada a Asisa seguint l'exemple de la cooperativa Autogestió Sanitària, posseïdora de les accions de l'Igualatori per part dels metges accionistes i col·laboradors de la societat. La necessitat de tenir un hospital propi, per a no dependre de l'ingrés dels nostres malalts en clíniques que ens reservaven i llogaven llits, exigia un capital per al seu finançament i fou possible fent-lo propietat dels beneficiaris agrupats en una Cooperativa d'Instal·lacions Assistencials Sanitàries, resumida amb les sigles de SCIAS.

Es va produir un fet providencial, una troballa inesperada, i fou la fallida de l'empresa que feia construir a la Diagonal el que havia d'ésser en el futur l'hotel Hilton i l'obra era encara inacabada. El doctor Espriu va poder adquirir-lo i acabar-lo com hospital. L'edifici excedia en alçada el que era permès i calgué arribar a una entesa amb l'Ajuntament de la ciutat per tal d'evitar la demolició dels pisos superiors mitjançant l'adquisició d'uns terrenys en compensació per a fer-hi una plaça pública enjardinada al servei dels barcelonins; correspon a la plaça de Les Palmeres al barri de La Verneda. Em va dedicar part d'un matí per a ensenyar-me l'edifici i comentar-me la solució d'alguns problemes com l'estretor de portes desproporcionada amb l'amplada dels llits hospitalaris, l'excés de banyeres i la necessitat de fer a canvi dutxes, la distribució de vestíbul i de planta baixa i la del primer pis on s'hi varen compartimentar els espais quirúrgics. Les banyeres s'amuntegaren de manera ordenada en el fossar del jardí del davant de la cafeteria i adossades a les parets com si fossin ocasionals jardineres gegants i després amb l'ajut de terra i llavors es feren créixer plantes que les cobreixen; astuta solució que se li acudí. L'empresa del Hilton tornà a aixecar cap i ves per on va construir l'hotel a l'altra banda de la Diagonal enfront de l'hospital. Molts dels que es beneficien i gaudeixen de l'hospital no en coneixen, tant malalts com metges, els malabarismes del seu naixement. Sempre he agraït aquesta mostra d'amistat i consideració personals amb que em va tractar aquell dia fent honor a la seva ja coneguda amabilitat. SCIAS va tenir 6.500 socis el 1974, any de la creació, i en els últims anys són entre 165.000 i 170.000. La cínica Moncloa de Madrid, pertanyent als socis d'ASISA és un altre exemple de les possibilitats del cooperativisme en la creació d'una xarxa hospitalària. Constituí la Cooperativa Sinera com un homenatge a l'obra del seu germà poeta i li donà aquest nom ideat per Salvador i que no és altra cosa que el nom d'Arenys, el poble nadiu, llegit a l'inrevés; simbolitza els orígens més locals i d'arrelament en la vida de la persona. Recordem que el poeta també va idear el nom de Kolinosa per a referir-se a Catalunya i emprà el nom hebreu Sefarad per al poble espanyol.

L'obra de síntesi fou la Fundació Espriu, que participà en l'Aliança Cooperativa Internacional des de l'any 1995 amb la seva assistència personal i que l'any següent intervingué en la creació de la Organització Internacional de Cooperatives de Salut, referida amb les sigles IHCO. Així el nostre ideal sanitari espriuà estigué present en múltiples reunions dedicades al cooperativisme i a partir de la lectura de les comunicacions publicades puc referir-me a Argentina, Cuba, Canadà, Rússia (Centrosyuz), Japó, Regne Unit, Colòmbia, Xile, Costa Rica, Equador, Perú, Portugal. És l'afirmació d'una implantació mundialitzada de l'ideari cooperativista que fa anys es va consolidar a casa nostra mercès a l'impuls del doctor Espriu. L'obra que hem estat comentant va rebre reconeixements repetits en forma de distincions i de condecoracions d'associacions acadèmiques i professionals, relatades més d'una vegada en els treballs que se li han dedicat. Per això em limitaré a resumir-les: col·legiat d'honor 7, medalles 4, president d'honor 4, premis 4, acadèmic d'honor 2 i soci d'honor 1.

L'acte més important de la seva vida professional i un dels de més relleu de la seva vida social ens digué que fou la recepció com Membre de la Reial Acadèmia

de Medicina de Catalunya , honor acceptat amb el convenciment que aquesta Casa no havia estat feta per a ell. En el discurs preceptiu que amb esforç va redactar – segons ens afirma - hi encaixa tres grups d'idees: Tres suggeriments per a altres tres utopies, Fi d'etapa o de carrera i Cooperativisme sanitari integral. Resumirem l'esperit de cadascun:

- Tres suggeriments per a altres tres utopies.- Lamenta que la Reial Acadèmia, a la qual se sol accedir quan ja s'ha superat la raonable necessitat de lluitar i sense pressió econòmica, política o social, no hagi dedicat esforços per a que la nostra professió no es desacredités en els dos vessants, científic i humà. L'exercici mèdic no és aliè a la coneguda regla que “el temps és or” i d'aquí s'ha contraposat que la medicina més humana és igual a Medicina més lenta, igual a Medicina més eficaç i igual a Medicina més cara. En el segon punt suggereix la creació d'un seminari setmanal per a exposar, discutir i finalment redactar un text relacionat amb l'exercici de la nostra professió. Cerca un camí a través del qual i sortint una mica del seu petit gran món les Acadèmies tinguessin un setial que els atorgués la batuta de la gran orquestra que és la Sanitat. Serviria per a que en un futur les haguessin de consultar i demanar llur opinió d'obligat respecte sobre problemes fonamentals de la Sanitat. L'altre factor és el fet de la crònica i insuficient situació econòmica de la Reial Acadèmia que exigeix un cop de timó per a superar-la; proposa que entre els milers de col·legues catalans s'ampliés la llista de quotes socials a través d'una informació directa, de tu a tu, de “boca orella” i que a aquests acadèmics protectors s'els obrís un camí per accedir a l'Acadèmia.

- Fi d'etapa o de carrera.- Feia vint-i-quatre anys que el seu estimat i respectat mestre el professor Agustí Pedro i Pons havia pres possessió del seu cadiral de membre de la Real Acadèmia Nacional de Medicina a Madrid i el seu discurs el va intitular “Final de Etapa- Nuevas Perspectivas”. Es referia a la seva jubilació administrativa, tan obligada com inhumana, que l'apropava al final del camí on hi havia el mur insalvable amb l'edat que tenia, les seves xacres i les seves limitacions. Les noves perspectives sols podien ésser esperances i afirma el doctor Espriu que s'hi veié retratat pel que fa a l'estat d'ànim i que pel que fa a ell mateix sols tenien sentit en un vessant transcendent, les darreries.

Reconeix que el seu mur és prop però que havia seguit el camí mercès a una positiva circumstància, la seva il·lusió per moltes utopies i la més gran de les seves utopies la va batejar amb el nom de “cooperativisme sanitari integral”. La simbologia del mur sembla manllevada al germà Salvador que enalteix el mur blanc del cementiri de Sinera, encimbellat sobre la mediterrània, amb un camí que li és paral·lel i des d'on fa segles els arenencs albiraven les temibles veles blanques del perill berber com tots els vilatges del Maresme i segles més tard la puntaire Agnès delia pel retorn del seu promès que a l'Amèrica partí cercant riquesa.

- Cooperativisme Sanitari Integral.- Les cooperatives, com a associacions i empreses alhora, haurien de ser un bell exemple de democràcia privada,

capaces de superar, dia rere dia, la greu dificultat que suposa el principi de “porta oberta”, pel qual a cada moment poden entrar-hi socis nous i sortir-ne quan ho desitgin; una cooperativa no és una societat de capitals sinó de persones i el capital és doncs d’una associació. Ell mai no havia tingut una mentalitat capitalista com tampoc socialista i s’enquadrava en l’anomenada tercera via: una societat estructurada en cooperatives de diferents graus i en un intercooperativisme real. En una estructura com l’anomenada Societat Cooperativa d’Instal·lacions Assistencials Sanitàries, en sigles SCIAS, els socis els va batejar “creditors de salut”.

Al final del seu discurs el doctor Espriu comenta la dificultat administrativa a nivell estatal per a defensar la seva obra puix que la legislació depèn de tres ministeris diferents que considera posats d’acord a crear un cercle viciós negatiu de molt difícil ruptura. Es refereix a la Llei de Cooperatives dependent del Ministeri del Treball, a la Llei de Sanitat elaborada pel Ministeri corresponent i a la Llei d’Ordenació de l’Assegurança Privada procedent del Ministeri d’Economia i Hisenda. Fer que d’aquestes tres lleis en sortís que una cooperativa pogués exercir l’activitat asseguradora semblà un intent desesperat; per l’estat resultava més còmoda i manejable una empresa mercantil. A la seva edat confessa que aquesta jove utopia associativa, de difícil joventut, era de fet defensada per un home vell i malalt; li restaven vuit anys de vida que encara foren fructífers.

L’amic Gregorich havia dit que l’estament mèdic estava imbuït d’inútils ínfulas sacerdotals, d’una mentalitat de “mag de la tribu” i el pensament espriuà espera que podrà canviar aquesta mentalitat amb la filosofia cooperativista fonamentada en la igualtat, la llibertat, la fraternitat i la democràcia, malgrat que s’enfronta amb la convicció classista i amb la creença, entre molts companys, de la propietat o la possessió. Al final del seu discurs el doctor Espriu manifesta que alguns tòpics com “l’esperança és l’últim que es perd” i “ningú no és profeta a casa seva” li han fet revifar la seva convicció: mentre la Medicina social no es cooperativitzi no funcionarà a satisfacció de tothom, ni de les persones jurídiques ni de la seva economia acceptada per totes les parts que hi intervenen.

I clou com sempre es fa en aquests discursos: moltes gràcies per haver vingut i moltes gràcies per l’atenció amb què m’han escoltat. He dit.

Al doctor Espriu en els últims dies de la seva vida, quan ja estava ingressat al seu hospital, necessitava veure’l per fer-li unes preguntes sobre fets de la seva època d’estudiant de medicina i malgrat el seu estat em va rebre i, essent fidel a la seva cortesia, en entrar a l’habitació s’esforçà per assegurar-se a l’espona del llit i mantenir amb dificultat una breu conversa. Jo m’interessava pel funcionament de la Universitat Autònoma i per l’obra del professor Trias Pujol, de qui estava escrivint la biografia, i Espriu n’havia estat alumne. Em responia amb dificultat i no gaire en clar en pogué treure d’aquell “homenot” –seguint la terminologia de Josep Pla- que mancat ja de vitalitat culminava el final d’una vida esplendorosa i fructífera amb tot el que havia donat de sí mateix en benefici dels companys i dels malalts.

El seu missatge ens el deixà magníficament exposat en el llibre sobre Cooperativisme Sanitari publicat al 1986 quan la seva obra estava consolidada en la maduresa i en l'èxit. En els setze capítols escrits per Cianófilo, l'amic amb qui ens diu que feia setanta anys que convivia com en els temps de revista Destino, esgrana una a una les baules d'aquesta prolífica cadena de realitats cooperativistes i el doctor Espriu hi escriu el pròleg introductor dels textos del seu sòsia i altre jo. Fou un tripijoc de realitat i d'humor. L'inici i la cloenda porten l'anunci del recorregut intel·lectual i pràctic del camí fet, estassat i ben fressat: "Medicina social o col·lectiva" i "Elogi del cooperativisme". En judicar l'impuls que li permeté d'arribar a completar l'obra cooperativista donà gran importància a la casualitat i afirmà que la seva vida era fruit de la casualitat: en entrar de jove a formar part de la junta del col·legi de metges; quan el doctor Arandes el va impulsar a posar en marxa ASC; també trobà casualitats en l'extensió a ASISA; la trobada de l'estructura inacabada de l'hotel Hilton per a fer-ne l'Hospital de Barcelona; l'oferiment de l'Aliança Cooperativa Internacional per a fundar l'Organització Internacional de Cooperatives de salut.

Quan morí el 12 d'octubre del 2002, festa colombina ben assenyalada en la història hispànica, s'alçà un plany molt sentit entre tots els seus amics i col·laboradors, que a partir d'aquella data serien orfes de la seva presència i del seu guiatge i que haurien de prendre el seu relleu i la responsabilitat de transmetre el seu mestratge. Considero que entre els molts que amb escrits i paraules enaltiren les seves creacions i el seu tarannà destaca el doctor Carreño, president d'Asisa. Obrí el cor al record del mestre i amic amb expressions laudatòries que el descriuen amb molt d'encert: admiració pel seu carisma i per la seva capacitat de lideratge; reconeixement pel talent singular que l'empenyia a defensar sempre un model d'exercici professional socialment responsable; agraïment per assolir que el col·lectiu mèdic participés directament en l'assumpció del risc; convenciment que era necessària la col·laboració dels professionals sanitaris i dels ciutadans en relació d'igualtat; adhesió a la defensa activa de la participació social directa en la gestió sanitària; admiració per la seva preocupació permanent per fer el bé.

El seu amic Alfons Gregorich també tingué ocasió de manifestar l'admiració que sentia per ell quan pronuncià el discurs de contestació a l'ingrés del doctor Espriu com membre de la Reial Acadèmia de Medicina; recordava la idea principal del sistema espriuà: tornar al diàleg del metge i del client centrat només en una cosa, la malaltia, i sense interposició de qui contracta el metge ni de negociants amb els diners de l'assegurat. Al malalt i al metge els interessa a l'hora de la veritat, trobar-se en condicions òptimes, amb la garantia i amb la serenitat necessàries per a establir la confiança recíproca que s'acordaren en escollir -se lliurement. Ens recordà també dues influències en el camí de l'obra cooperativista del doctor Espriu: primer el llegat del Sindicat de Metges de Catalunya que elaborà un pla de Medicina Social, malmès per la guerra, i segon que va rebre l'exemple cooperativista de Mondragón a Guipuzcoa on el sacerdot José Maria Arizmendiarieta va posar en marxa un pla que ha arribat a 200 cooperatives i que aspirava a fer una mena de Mondragón Sanitari, un projecte inèdit o una nova utopia o un somni, com a ell mateix li agradava de qualificar-los. També al

religiós Ezequiel Sendrós devem un text que penetra en la intimitat transcendent de les creences de Josep Espriu quan ens diu en to laudatori que el considerava més creient que religiós malgrat que en la litúrgia de la missa el descobria seguint-la amb una notable unció, devot i recollit. Li reconeix que havia assumit un humanisme que projectava en el proïsme com un compromís, el proïsme més proper i també amb els altres quasi anònims en minúscula. Creu que el nostre amic va assumir amb la seva conducta que el cristianisme es la humanització de Déu com principi diferenciador, es a dir, l'Encarnació i restà fidel a una església de la que mai fou dogmàtic sinó crític, i la va estimar malgrat tot.

En el discurs de la Reial Acadèmia el doctor Espriu clogué el text amb un retrat poètic que li dedicà un bon amic –de qui no diu el nom- en qui s'encarnen tres virtuts que creu essencials com son la bondat, l'àmplia cultura i dir el que hom pensa. Ens fa la confiança que junt amb aquest amic ha sabut el que és plorar per la imatge que oferia llavors el cooperativisme sanitari integral, que amb esperit molt crític creia que no seguia el camí adient. Com a comiat en copiem el final: “ Tossut m´obstinava en impossibles! – Només això direu: era el seu deure. – Només això – Preservaré el camps que tant hem estimat contra l'excés de sol. – Després d'un temps molt breu vindrà el repòs – I tot s'haurà acomplert – Si un sol caminant agraeix l'ombra només això direu: era el seu deure”. No morí entotsolar sinó amb l'abundosa collita que produí el seu pas en el seu mon. La benanada no fou brusca sinó anunciada, amb ritme de lentitud, i m´ha recordat el que el seu germà Salvador creà ,emprant un artifici lingüístic, per a un personatge seu que comunica la partença amb eixa cadència lletrejada i decreixent: adéu-siau, déu-siau, eusiau, usiau, siau, iau, au ,u, darrera vocal símbol de l'alenada final. I s'extingí suaument per a arribar al més Enllà amb les mans plenes d'ofrenes per a altri. Com molt breu epítom , que resumeix la força i la creença que l'empenyia tot al llarg de l'obra realitzada, recordaré el del seu bust en el vestíbul de la seva casa, l'Hospital de Barcelona: El Malalt és El Crist.